

LA DIVERSITAT AFECTIVOSEXUAL A LES INSTITUCIONS

La diversitat afectivosexual a les institucions

Miquel Torres Vila

Resum

Les últimes dècades Espanya ha esdevingut un dels països més progressistes quant a drets LGTBIQ+ (sigles que representen lesbianes, gais, trans, bisexuals, intersexuals, queer i altres col·lectius no heterosexuels i/o cissexuals). Va ser dels primers països a aprovar el matrimoni igualitari i a garantir la paritat a l'hora d'adoptar per part d'un matrimoni de persones del mateix sexe. Cal recordar també que no fa gaires dècades Espanya va viure sota una dictadura, durant la qual va haver-hi una forta repressió contra el col·lectiu LGTBIQ+. A hores d'ara, hi ha molta gent, sobretot d'edat avançada, que encara viu ancorada en aquesta cultura, per la qual cosa podem trobar un gran xoc cultural.

Així doncs, ens podem veure en la situació —de cada vegada més comuna— que hi hagi gent gran que abans volia o havia de quedar a casa seva per por de (més) represàlies per part de la societat, i que ara —bé per decisió pròpia, bé per necessitat— passa els últims dies en una residència, no sense reticències pel que pugui trobar a la nova llar. Aquestes situacions posen de manifest el treball que la societat encara té per fer, si bé la població més jove ha assumit amb més normalitat la diversitat afectivosexual, però en les generacions de més edat és un tema que encara s'ha de treballar i que genera conflictes que cal abordar.

Resumen

En las últimas décadas España se ha convertido en uno de los países más progresistas en cuanto a derechos LGTBIQ+ (siglas que representan lesbianas, gays, trans, bisexuales, intersexuales, queer y otros colectivos no heterosexuales y/o cissexuales). Fue de los primeros países en obtener el matrimonio igualitario y en conseguir la paridad a la hora de adoptar por parte de un matrimonio de personas del mismo sexo. Cabe recordar también que no hace muchas décadas España vivió bajo una dictadura, durante la cual hubo una fuerte represión contra el colectivo LGTBIQ+. En estos momentos, hay mucha gente, sobre todo de edad avanzada, que todavía vive anclada en esta cultura, por lo que podemos encontrar un gran choque cultural.

Así pues, nos podemos ver en la situación —cada vez más común— que haya gente mayor que antes quería o tenía que quedarse en casa por miedo a (más) represalias por parte de la sociedad, y que ahora —bien por decisión propia, bien por necesidad— pasa sus últimos días en una residencia, no sin reticencias por lo que pueda encontrar en su nuevo hogar. Estas situaciones ponen de manifiesto la tarea que la sociedad todavía tiene que hacer, si bien la población más joven ha asumido con más normalidad la diversidad afectivosexual, pero en las generaciones de mayor edad es un tema que todavía está por trabajar y que genera conflictos a abordar.

1. Contextualització

Segons les previsions de l'INE (Institut Nacional d'Estadística), l'any 2050, un 31,4% de la població d'Espanya tindrà més de 65 anys i un 11,6% en tindrà més de 80 (Conde-Ruiz i González, 2021). Una de les causes d'aquestes xifres és la incorporació de les persones nascudes durant el denominat, a Espanya, baby-boom o generació boomer (població nascuda entre 1957 i 1977), que propiciarà en les pròximes dècades un *eldery boom*.

Així doncs, no tan sols s'haurà de tenir en compte l'augment de la població, sinó que també la diversitat poblacional serà més evident que en dècades passades: nombre més elevat de persones migrants, més diversitat d'opinions i gustos, i, per descomptat, més diversitat afectivosexual.

Entenem per diversitat afectivosexual les maneres de manifestar amor, afecte, afecte i sexe, ja sigui envers persones del mateix sexe, del sexe contrari o d'ambdós sexes (Salazar-Benítez, 2012).

Segons l'última enquesta de l'IPSOS (2021), a Espanya hi ha un 12% de la població que es declara no heterosexual i aquest és el tercer país del món quant a nombre més elevat de persones que se senten no heterosexuales i el primer de tot Europa. Aquestes dades encara són més rellevants si es posa de manifest la història recent d'Espanya.

No va ser fins a l'any 1978, amb la tornada de la democràcia, quan es varen despenalitzar les pràctiques homosexuals mitjançant la Llei 77/1978, de 26 de desembre, de modificació de la Llei de perillositat i rehabilitació social i del seu reglament. I el 1995 es va derogar completament la Llei de perillositat i rehabilitació social, imposada per la dictadura franquista l'any 1970. Aquesta llei de «perillositat» substituïa, a més, la Llei de 15 de juliol de 1954, per la qual es modifiquen els articles 2 a) i 6 a) de la Ley de vagos y maleantes, de 4 d'agost de 1933, coneguda com «la Gandula». Es modificava, per tant, la Ley de vagos y maleantes durant la dictadura, i l'homosexualitat passava a ser un delictes amb pena de presó.

En conseqüència, no va ser fins a l'any 1995, amb l'eliminació de la norma de perillositat social, que a Espanya va deixar d'haver-hi lleis que penaven o castigaven de manera directa el fet de pertànyer al col·lectiu LGTBIQ+.

Amb tot això present, es pot desprendre que, encara que en l'actualitat hi hagi més diversitat i lleis que emparin el col·lectiu, Espanya és un referent quant a drets LGTBIQ+. Va ser el tercer país del món a legalitzar el matrimoni homosexual, segons el que estableix la Llei 13/2005, d'1 de juliol, per la qual es modifica el Codi Civil en matèria de dret a contraure matrimoni, i un dels primers a regular el canvi de sexe legal per a les

persones transsexuals, amb la Llei 3/2007, de 15 de març, reguladora de la rectificació registral de la menció relativa al sexe de les persones.

Avui en dia encara continua aquesta lluita pels drets del col·lectiu, com es demostra amb el projecte de Llei per a la igualtat real i efectiva de les persones trans i per a la garantia dels drets de les persones LGTBIQ+, aprovat pel Consell de Ministres el 27 de juny de 2022, i que, si s'aprovàs, seria la primera llei estatal que atorgaria un marc comú als drets del col·lectiu (Cánovas-Morillo, 2022).

Amb tot, i encara que cada dia veiem que les institucions lluiten a favor dels drets del col·lectiu LGTBIQ+, hi ha un biaix poblacional que ve d'una dictadura, que ha crescut en aquest sistema i que, per tant, encara té prejudicis envers la diversitat afectivosexual.

Segons l'informe de l'IPSOS (2021), hi ha una diferència evident entre generacions en relació amb el suport al col·lectiu LGTBIQ+. La generació Z (nascuda entre 1997 i 2005) és la que més s'hi postula a favor, amb el 61%, i la generació boomer representa un suport d'un 48%.

Si bé ara sembla que canvia la tendència progressista i, tot i els esforços institucionals, augmenten els casos d'agressions contra el col·lectiu LGTBIQ+ i els intents de coartar drets i llibertats, els quals en molts casos el col·lectiu donava per assumits (Caballero, 2021). Prova d'això és l'Informe Rainbow, que fa cada any ILGA-Europe, el qual posa de manifest la caiguda d'Espanya com a país referent a favor dels drets del col·lectiu LGTBIQ+: passa de la sisena posició que ocupava l'any 2020 a l'onzena l'any 2022 (ILGA-Europe, 2022).

Malgrat aquest descens, els darrers anys el sector que treballa amb població gran ha posat el focus en el col·lectiu LGTBIQ+, que és doblement vulnerable: en primer lloc, pel fet de ser persones grans i, en segon lloc, per la diversitat afectivosexual. L'exemple més evident d'aquest canvi és que ja es creen residències especialitzades per al col·lectiu, com és la pública Josete Massa, de Madrid, gestionada per la Fundación 26D i que té previst obrir aquest estiu (Nuño i Pérez de las Heras, 2022, 22' 23"). Així, es podrà oferir un espai confortable als membres del col·lectiu que han viscut al límit de l'exclusió social i que fins i tot han estat rebutjats pel seu entorn social.

2. La persona gran en les institucions

El fet d'ingressar en un centre residencial ja és per si mateix estressant per a qualsevol persona gran i li genera sentiments d'impotència, de desesperança i, fins i tot, d'ira, la qual cosa pot derivar en trastorns d'ansietat, depressió i confusió (Hernández, 2016).

Aquesta experiència és encara més estressant per al col·lectiu LGTBIQ+.

Als sentiments típics que sent la persona en ingressar-hi, cal afegir-hi la por al rebuig que pot generar-li el fet de sortir de la zona de confort, la casa on s'ha sentit segura les últimes dècades i canviar el cercle social, en cas que en tingui. Ha d'afrontar viure en un espai que li és nou i en el qual no sap si podrà sentir-se o no segura com a membre del col·lectiu LGTBIQ+, quan n'hi ha moltes que, a causa de la seva història de vida, encara no acaben d'estar còmodes ni amb si mateixes.

El fet d'anar a viure a la residència suposa, per a moltes d'aquestes persones grans, haver de tornar a entrar a l'armari; haver de fer un reconeixement de l'entorn per valorar si és prudent o no parlar obertament sobre la seva sexualitat per evitar patir cap mena de maltractament, sigui per part d'iguals, sigui per part d'un personal que no estigui familiaritzat i poc format (García i González, 2021) amb el tracte de persones LGTBIQ+.

Per altra banda, encara ara trobam prejudicis o suposicions. Es continua pressuposant que, si una persona té una relació, és heterosexual, o que, si viu amb algú del mateix sexe, és que són companys de pis o amics. Es descarta, doncs, que una persona pugui ser transsexual o transvestida i que es tingui clar el concepte de persona transsexual o no binària. Aleshores, s'ha d'enfrontar a situacions, traumes i vivències que potser ja es donaven per superades i es reobren velles ferides; ha de donar explicacions que no hauria de donar o rebre certs comportaments de rebuig per incomprensió i/o desconeixement.

Així doncs, el fet de trobar a les residències més diversitat afectivosexual planteja nous abordatges a l'hora de relacionar-se tant les persones grans entre elles com els treballadors amb elles. No solament pot veure's afectat el tracte entre iguals, sinó que també hi pot haver casos, de manera puntual, tal com afirma Federico Armenteros (2021), d'homofòbia per part del personal del centre envers els residents, fins i tot sense que el personal mateix ho percebi com a tal.

Després de tot el que hem dit, consideram necessari implementar una cultura de diversitat afectivosexual en el món residencial. En aquest àmbit, es reproduïx un patró de societat patriarcal i heteronormativa, que, si bé fora de les parets residencials evoluciona, no sense reptes i dificultats, també s'ha de reflectir a les residències, com a mirall de la societat.

Un exemple de coses que ens hauríem de replantejar seria que a les residències no es preveu que hi hagi habitacions mixtes, llevat que sigui per a un matrimoni. No es té en compte que tal vegada hi hagi persones que poden estar més còmodes compartint

habitació amb una altra del sexe contrari que amb una del propi a causa de la seva orientació afectivosexual.

Com explica Rubin (1984), entenem per «normalitat» el que ens és més proper i posam «fronteres» a allò que podem acceptar i a allò que no. Així doncs, afirma que hi ha persones grans que no solen passar del primer mur (figura 1).

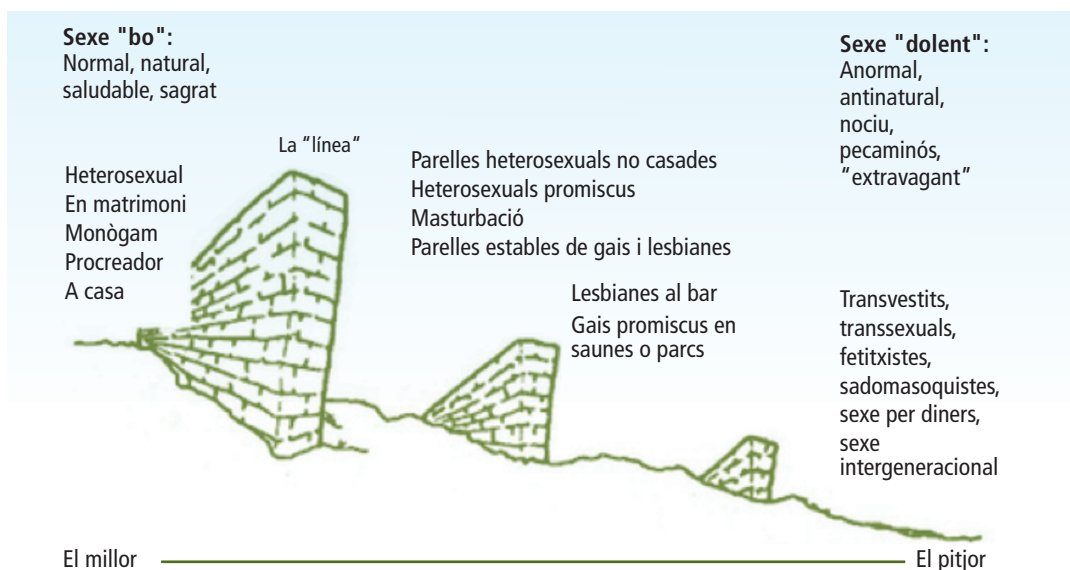

Figura 1. «La jerarquia sexual: la lucha por dónde trazar la línea divisoria» [versió traduïda]. (Rubin, 1984, 140).

En aquesta figura es posa de manifest l'opressió que pateixen les persones del col·lectiu LGBTQ+, les quals estan fora del que la societat considera «normal» i són víctimes d'una estratificació segons la diversitat afectivosexual. Planteja també que, essent del mateix col·lectiu, no tenen el mateix grau d'estigmatització una lesbiana, una parella consolidada del mateix sexe o un transvestit.

Per tant, per derrocar aquests murs, una de les primeres coses que hauríem de treballar seria la concepció que no hi ha sexe «bo» i sexe «dolent», sinó que hi ha moltes maneres d'expressar la sexualitat. No hem de perdre perspectiva i hem de ser conscients que en molts de casos aquest canvi de mentalitat és difícil, ja que, com es reflecteix al marc teòric, venim d'anys de dictadura, amb uns valors i creences molt marcats, sobretot en la gent gran.

Fer canvis en l'adult gran i implementar canvis conductuals moltes vegades és d'allò més complicat, però és una cosa més que necessària. Per tant, no s'ha de deixar de banda intentar emprendre accions i activitats per a ells i amb ells per fer-los veure que hi ha vida més enllà del que puguin entendre per «normalitat». No s'ha de deixar de treballar molt sobre la història de vida de la persona LGTBIQ+, intentant entendre el seu bagatge i ajudant-la en el procés d'adaptar-se a la institució.

El que també cal tenir en compte és que el pla d'acció no solament ha de recaure sobre els residents. Com s'ha dit, s'ha de treballar amb el personal de la residència, ja que, sense ser-ne conscient, pot tenir actuacions de maltractament; però també s'hi ha d'implicar l'organització interna de la institució. En l'àmbit de l'organització o empresa, es pot fomentar la inclusió de la diversitat als pamflets, la publicitat i/o les xarxes socials, de manera que mostri als possibles nous residents que aquella institució té clar que hi ha altres opcions vitals, a més de la cisheteronormalitat. El nou resident sabrà que ingressarà en un espai segur i amigable amb el col·lectiu LGTBIQ+. És molt comú que les campanyes publicitàries reproduïxin la imatge ideal de la tercera edat representada per un matrimoni amb fills i nets, però de cada vegada més aquesta imatge està més allunyada de la realitat actual.

Per altra banda, seria ideal establir convenis i associacions amb organitzacions LGTBIQ+ que puguin ajudar a entendre les necessitats del col·lectiu i orientar la institució de manera general. S'hauria de fer un pla d'acció conjunt perquè sigui més amigable amb el col·lectiu i fer partícips d'aquest procés les persones amb diversitat afectivosexual, ja que tot sovint s'elaboren projectes sense comptar amb la seva opinió.

Quant als treballadors, es poden impartir xerrades formatives i de conscienciació envers la diversitat afectivosexual, en les quals s'ensenyi a tractar les persones grans LGTBIQ+, moltes de les quals tenen unes necessitats especials a causa de la seva història de vida, o explicar actituds LGTBIQ+-fòbiques que potser els treballadors mateixos no senten com a tals.

3. Mirada al futur

Encara que les últimes dècades Espanya s'hagi associat a un moviment molt progressista quant a la diversitat afectivosexual, això no queda gaire palès en les residències, on la cisheteronormalitat és predominant. Es releguen les persones «diverses» a l'exclusió social per manca de recursos o, sense arribar a aquest extrem, queden fora del sistema residencial perquè la persona vol cercar ambients en els quals se senti més còmoda, tot i que n'hi hagi mancança.

Per això, les institucions han d'emprendre campanyes i promocionar les residències i institucions com a entorns segurs per al col·lectiu LGTBIQ+, sobretot per a les persones que varen créixer sota la influència i imposició d'un règim dictatorial que els aplicà lleis i traves per viure tal com desitjaven o directament perquè ara tinguin uns últims anys agradables. D'aquesta manera, es deixarien de banda els estigmes i sentiments d'inferioritat amb els quals han hagut de viure i que encara perduren, com, per exemple, no voler anar a demanar ajudes als serveis socials, perquè encara ara no se senten mereixedors de fer-ho, ni de rebre cap mena d'ajuda, com podria ser una ajuda a domicili (Perra de Satán i Esnorquel, 2020, 13'14").

Com a visió de futur, cal destacar a creació de residències com la de la Fundación 26D. És una residència exclusiva per al col·lectiu i, si bé és una gran passa, posa sobre la taula altres qüestions, com ara si el fet de ser una residència LGTBIQ+ la converteix en un gueto residencial i evitarà la veritable inclusió social del col·lectiu en el de l'adult gran institucionalitzat.

Queda clar que avançam en el sentit correcte fent visibles persones i realitats que no es mostraven i quedaven en un segon pla. El fet d'obrir camins nous planteja molts de dubtes que caldrà afrontar a poc a poc els pròxims anys i dècades.

Referències bibliogràfiques

Armenteros, F. (12 de setembre de 2021). La primera residència pública del món per a majors LGTBQ+ està a Madrid. *ABC*. <https://www.abc.es/familia/mayores/abci-primer-residencia-publica-mundo-para-mayores-lgtbiq-esta-madrid-202106280135-noticia.html> (entrevista d'A. Columba Jerez).

Caballero, F. (3 de desembre de 2021). Vox accelera la seva proposta per derogar les lleis LGTBI a Madrid tres dies després de acordar els pressupostos amb Ayuso. *eldiario.es*. https://www.eldiario.es/madrid/vox-acelera-propuesta-derogar-leyes-lgtbi-tres-dias-despues-acordar-presupuestos-ayuso_1_8551162.html.

Cánovas-Morillo, C. (30 de juny de 2022). Así han evolucionado las leyes LGTBI en España: desde que el colectivo era considerado «peligroso» hasta la protección de sus derechos. *Newtral*. <https://www.newtral.es/leyes-lgtbi-espana-derechos/20220620/>.

Conde-Ruiz, J. I. i González, C. I. (2021). El proceso de envejecimiento en España. *Estudios sobre la economía española*. <https://documentos.fedea.net/pubs/eee/eee2021-07.pdf>.

García, A. i González, C. M. (2021). *Proyecto MAINO, Centro de Estancia Diurna para el Acompañamiento y Apoyo a Personas Mayores LGTBQ+*.

Hernández, D. S. (2016). Riesgo de síndrome de estrés del traslado en el anciano institucionalizado. *REDUCA (Enfermería, Fisioterapia y Podología)*, 7(1). 298-334. <http://revistareduca.es/index.php/reduca-enfermeria/article/view/1919>.

ILGA-Europe (2022). *Annual review of the human rights situation of lesbian, gay, bisexual, trans and intersex people in Europe and central Asia 2022*. <https://rainbow-europe.org/sites/default/files/annual-report/Annual-Review-Full-2022.pdf>.

IPSOS (2021). *España, líder mundial en defensa de los derechos LGTBI+*. IPSOS. <https://www.ipsos.com/es-es/espana-lider-mundial-en-defensa-de-los-derechos-lgtbi> (dades del 24 de juny de 2021).

Llei 13/2005, d'1 de juliol, per la qual es modifica el Codi Civil en matèria de dret a contreure matrimoni. BOE núm. 157, de 2 de juliol de 2005, 23632-23634. <https://www.boe.es/eli/es/l/2005/07/01/13>.

Llei 16/1970, de 4 d'agost, sobre perillositat i rehabilitació social. BOE núm. 187, de 6 d'agost de 1970, 12551-12557. <https://www.boe.es/boe/dias/1970/08/06/pdfs/A12551-12557.pdf>.

Llei 3/2007, de 15 de març, reguladora de la rectificació registral de la menció relativa al sexe de les persones. BOE núm. 65, de març de 2007, 11251-11253. <https://www.boe.es/eli/es//2007/03/15/3>.

Llei 77/1978, de 26 de desembre, de modificació de la Llei de perillositat i rehabilitació social i del seu reglament. BOE núm. 10, d'11 de gener de 1979, 658-659. <https://www.boe.es/eli/es//1978/12/26/77>.

Llei de 15 de juliol de 1954 per la qual es modifiquen els articles 2 a) i 6 a) de la Ley de vagos y maleantes, de 4 d'agost de 1933. BOE núm. 198, de 17 de juliol de 1954, 4862-4862. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1954/198/A04862-04862.pdf>.

Nuño, A. i Pérez de las Heras, N. (11 d'abril de 2022). Niricos, ni poderosos (núm. 1) [pòdcast]. *Lo Normal*. Spotify. <https://open.spotify.com/episode/1YeNXQxrL7J5X13GDZ7Fwo>.

Perra de Satán i Esnórquel. (26 de desembre de 2020). Mayores LGTBIQ+ con Federico Armenteros (núm. 52) [pòdcast]. *¿Puedo Hablar!* Spotify. <https://open.spotify.com/episode/43nrdj2mehEURjWEa4T4dN>.

Rubin, G. (1984). Reflexionando sobre el sexo. Notas para una teoría radical de la sexualidad. A C. Vance (comp.), *Placer y peligro. Explorando la sexualidad femenina*. Revolución, 113-190.

Salazar-Benítez, O. (2012). El reconocimiento jurídico-constitucional de la diversidad afectiva y sexual. *Revista de Estudios Políticos*, 157, 45-81.

Autor

MIQUEL TORRES VILA

Palma (1990). Diplomant en Fisioteràpia per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Cursant actualment el màster de Gerontologia i atenció centrada en la persona per la Universitat Internacional de València (VIU). Postgrau amb Fisioteràpia Manual Avançada en el Maneig del dolor neuromusclesquelètic. Expert universitari en Atenció Geriàtrica i Gerontologia (UIB). Des de 2018 treballa com a Fisioterapeuta als centres residencials de l'IMAS.